

Horrocks, G. 2001. Η Γλώσσα του Ομήρου. Στο *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης, 361-356. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας & Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

©ΚΕΓ & ΙΝΣ

## Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ

### ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η γλώσσα του συνόλου της πρώιμης ελληνικής γραμματείας παρουσιάζει σαφείς διαλεκτικές διασυνδέσεις. Κάθε λογοτεχνικό είδος εμφανίζει χαρακτηριστικούς «δείκτες» της διαλεκτικής ομάδας στην οποία ανήκαν τόσο οι καθομιλούμενες όσο και οι επίσημες γλωσσικές ποικιλίες της περιοχής από την οποία προέρχεται (βλ. και Ζ.1.1, Ζ.1.2). Ταυτόχρονα, όμως, οι λογοτεχνικές διάλεκτοι συστηματικά «αποστασιοποιούνταν» από την τρέχουσα γλωσσική χρήση, με τον εσκεμμένα υπερτοπικό χαρακτήρα τους και την ενσωμάτωση αρχαϊκών και άλλων στοιχείων ενός «ποιητικού ιδιώματος» που είχε ως πρότυπο την πρωιμότετη ελληνική λογοτεχνία — τα μνημειώδη ομηρικά έπη. Σκοπός αυτού του άρθρου είναι να εξετάσει την καταγωγή και τον χαρακτήρα της «επικής» αυτής διαλέκτου, στην οποία συντέθηκαν τα ομηρικά έπη και η οποία άσκησε μεγάλη επίδραση.

Στη μορφή που έφτασαν σε εμάς, η *Ιλιάδα* και η *Οδύσσεια* χρονολογούνται κατά πάσα πιθανότητα στα μέσα προς τα τέλη του 8ου αιώνα π.Χ. Σαφώς πρόκειται για προϊόντα προφορικής σύνθεσης μέσα στα πλαίσια μιας προφορικής παράδοσης αιώνων και πιθανόν να μεταδόθηκαν προφορικά, πριν να καταγραφούν σε γραπτό κείμενο. Στη συνέχεια, εξαιτίας της εξαιρετικής ακτινοβολίας που σύντομα απέκτησαν αυτά τα ποιήματα, η γλώσσα της επικής ποίησης έγινε μια σχετικά παγιωμένη «λογοτεχνική διάλεκτος», που άσκησε τεράστια επιρροή σε όλους τους ποιητές μέχρι τη ρωμαϊκή περίοδο, αλλά και ακόμη αργότερα. Ωστόσο, η χειρόγραφη παράδοση, στην οποία βασίζονται όλες οι σύγχρονες εκδόσεις, δεν ξεπερνά χρονικά τους αλεξανδρινούς σχολιαστές του 2ου αιώνα π.Χ. Αυτοί χρησιμοποίησαν τις σύγχρονες τους ορθογραφικές συμβάσεις, και μάλιστα χωρίς πολλή συνέπεια, στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν ένα έμμετρο κείμενο βασισμένο στα παλιότερα χειρόγραφα, πολλά από τα οποία χρησιμοποιούσαν αρχαϊκά τοπικά αλφάβητα και δεν

χώριζαν τις λέξεις, δεν σημείωναν τα διπλά σύμφωνα και δεν έκαναν διάκριση μεταξύ ⟨ ε⟩ και ⟨ η⟩ (μερικές φορές και ⟨ ει⟩) ή ⟨ ο⟩ και ⟨ ω⟩ (μερικές φορές και ⟨ ου⟩).

Υπό αυτές τις συνθήκες είναι προφανώς μάταιο να προσπαθήσουμε να αποκαταστήσουμε «το κείμενο του Ομήρου». Μπορούμε όμως να χρησιμοποιήσουμε τη γνώση μας για την ιστορία της πρώιμης ελληνικής γλώσσας (συμπληρωμένη από τις μεθόδους γλωσσικής αποκατάστασης) και τη γνώση του επικού μέτρου (που αποτελείται από έξι δακτυλικούς/ σπονδειακούς πόδες, με τον πέμπτο κατά κανόνα δακτυλικό και τον τελευταίο κολοβωμένο: ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡), για να καθορίσουμε τουλάχιστον τα γενικά χαρακτηριστικά της γλώσσας της παράδοσης, στις τελικές φάσεις της οποίας ανήκε ο μνημειακός αυτός ποιητής ή ποιητές (που στο εξής θα αναφέρεται ως «Όμηρος», σύμφωνα με την παράδοση).

#### Η ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΟΜΗΡΙΚΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ

Το εμφανέστερο χαρακτηριστικό κάθε μακρόχρονης προφορικής παράδοσης είναι ο «λογοτυπικός» χαρακτήρας της εκφοράς της (βλ. και Z.1.3). Συγκροτείται από «προκατασκευασμένες» φράσεις, οι οποίες οργανώνονται σε μια ποικιλία μετρικών σχημάτων, προσεκτικά επιλεγμένων έτσι ώστε να διευκολύνουν το έργο της σύνθεσης και της απομνημόνευσης. Τα λογοτυπικά αυτά συστήματα είναι κοινό κτήμα όλων των ποιητών που δρουν μέσα σε μια δεδομένη παράδοση και, επειδή είναι ζωτικής σημασίας για τη διαδικασία της σύνθεσης, έχουν την τάση να διατηρούν πολλά αρχαϊκά και «ξένα» διαλεκτικά χαρακτηριστικά εξαιτίας των μετρικών τους ιδιοτήτων. Έτσι, ακόμη και αν η γλώσσα των ζωντανών προφορικών παραδόσεων κατά κανόνα εκσυγχρονίζεται ακολουθώντας λίγο-πολύ την καθομιλούμενη γλώσσα των περιοχών όπου ασκούν την τέχνη τους οι ποιητές, αυτό σπάνια γίνεται σε βάρος των μετρικά χρήσιμων ή λογοτυπικά καθιερωμένων τύπων που προέρχονται από παλιότερες περιόδους ή από παράλληλες παραδόσεις σε διαφορετική διάλεκτο. Αν γινόταν αυτό, θα υπέσκαπτε θανάσιμα τη χρησιμότητα και την ευελιξία του κληρονομημένου αποθέματος του ποιητικού υλικού. Τα χαρακτηριστικά αυτού του είδους είναι τόσο σημαντικά, ώστε συχνά επεκτείνονται τεχνητά και προσαρμόζονται στο πλαίσιο των ποιητικών διαλέκτων που ενδιαφέρουν κάθε φορά. Για παράδειγμα, ας σκεφτούμε ότι ο «Όμηρος» —ακολουθώντας την πρακτική μιας παράδοσης στην οποία το αρχικό F [w] ήταν φωνητική πραγματικότητα— μερικές φορές χρησιμοποιεί αυτό τον «φθόγγο» σαν να υπάρχει

ακόμη, επιτρέποντας να «παραβλέπεται» η χασμωδία (και να αποφεύγεται η έκθλιψη ή η βράχυνση). Αλλά με την ίδια άνεση, όταν τον βολεύει μετρικά, τον αγνοεί, αφού στην εποχή του δεν ήταν τίποτε περισσότερο από ένα ετυμολογικό στοιχείο, χωρίς παρουσία στον ζωντανό λόγο.

1. α. Το F αναστέλλει την έκθλιψη: ... *Ἡφαίσ|τοιο (F)ἄ|νακτος* || (O 214)

β. Το F αγνοείται: ... *εὔ δ' / (F)οἴκαδ' ἰ|κέσθαι* || (A 19)

Όσον αφορά τα ομηρικά ποιήματα, είναι σαφές ότι η μνημειώδης αυτή σύνθεση έγινε σε περιοχή όπου μιλιόταν η ιωνική (στη Μικρά Ασία και τα κοντινά της νησιά), όπως δείχνει η κυρίαρχη παρουσία διαγνωστικών ιωνικών χαρακτηριστικών (βλ. και Γ.3.): πρωτογενές \**ā* > *η*, ακόμη και μετά από *ε*, *ι*, *ρ* (π.χ. *βίη*, *χώρη* κλπ.): ποσοτική μετάθεση (\*-*āo* > -*ηο*- > -*εω*-, π.χ. γενική ενικού *Πηληιάδεω*): χρήση του εφελκυστικού -*ν* κλπ. Όμως, ήδη από την εποχή εκείνη, η παράδοση είχε επίσης ενσωματώσει πολλές αιολικές παραλλαγές (βλ. Γ.8), που διέφεραν σε μετρική αξία από τα ιωνικά τους ισοδύναμα: για παράδειγμα, οι τύποι με χειλικές εξελίξεις των κληρονομημένων χειλοϋπερωικών (δηλαδή \*[*k<sup>w</sup>*] κλπ.) πριν από μπροστινό φωνήεν (π.χ. *πίσσυρες* παράλληλα με το *τέσσερες*), θεματικά απαρέμφατα σε -*έμεν* (π.χ. *ἀκουέμεν* παράλληλα με το *ἀκούειν*) και η χρήση αθέματων απαρεμφάτων σε -*μεν(αι)* (π.χ. *ἔμμεν(αι)* παράλληλα με το *εἶναι*). Ταυτόχρονα, ωστόσο, συνυπάρχει με τις παραλλαγές αυτές και ένας μεγάλος αριθμός αρχαϊσμών, που πιθανώς προέρχονται από την προϊστορική περίοδο, όταν οι διάλεκτοι που γνωρίζουμε από την κλασική εποχή δεν είχαν ακόμη πλήρως διαφοροποιηθεί. Τώρα, λοιπόν, θα εξετάσουμε αυτά τα ποικίλα χαρακτηριστικά του επικού γλωσσικού «αμαλγάματος».

#### ΟΜΗΡΙΚΟΙ ΑΡΧΑΪΣΜΟΙ

Η αποκρυπτογράφηση της γραμμικής B κατά τη δεκαετία του 1950 απέδειξε ότι πολλά μη ιωνικά φαινόμενα, που προηγουμένως είχαν χαρακτηριστεί «αιολικά», είχαν τα παράλληλά τους στη μυκηναϊκή (δηλαδή την ελληνική διάλεκτο των πινακίδων της γραμμικής B, που χρονολογούνται στο δεύτερο ήμισυ της 2ης χιλιετίας π.Χ.: βλ. και B.15, Γ.2). Τα δείγματα, εκτός από ένα μεγάλο αριθμό κοινού λεξιλογίου, περιλαμβάνουν:

2. α. γενικές ενικού αρσενικών σε -*āo* (α' κλίση) και -*οιο* (β' κλίση)

β. γενικές πληθυντικού σε *-ᾶων* (α' κλίση/ θέματα σε *-α*)

γ. την «πλάγια» πτώση με κατάληξη *-φι*.

Τα χαρακτηριστικά αυτά θα είχαν πολύ μεγάλη σημασία, αν μπορούσε να αποδειχθεί ότι ο μυκηναϊκός κόσμος είχε παράδοση δακτυλικής ποίησης, από την οποία κληρονομήθηκε αυτό το υλικό, και ότι τα στοιχεία αυτά πέρασαν στο ιωνικό έπος από την ποίηση των κοινοτήτων που δημιούργησαν τα κείμενα της γραμμικής Β και όχι από κάποια άλλη ή άλλες διαλέκτους της εποχής του χαλκού, που πιθανώς να τα είχαν και αυτές. Η σύγχρονη έρευνα έχει επιβεβαιώσει σε μεγάλο ποσοστό και τις δύο αυτές υποθέσεις, αποδεικνύοντας: α. ότι η μετρική/ λογοτυπική ομηρική γλώσσα έχει διατηρήσει έναν αριθμό εξαιρετικά αρχαίων χαρακτηριστικών, που είχαν ήδη εξαφανιστεί από την «πεζή» γλώσσα των πινακίδων της γραμμικής Β (σημαντικότερη είναι η «τμήσις», δηλαδή ο διαχωρισμός των προθέσεων από ρήματα, που αργότερα θα είναι αδιαχώριστα σύνθετα· βλ. και Γ.2)· και β. ότι στην εποχή του χαλκού οι ομιλούμενες διάλεκτοι όλης της νότιας Ελλάδας, την τυποποιημένη, επίσημη μορφή των οποίων αποδίδει η γραμμική Β, πιθανώς ανήκαν σε μια ενιαία διαλεκτική ομάδα, που υπήρξε έμμεσα πρόγονος τόσο της αττικοϊωνικής όσο και της αρκαδοκυπριακής (βλ. και Γ.1, Γ.2). Επειδή δεν εμφανίζονται καθόλου «δωρικά» στοιχεία στο έπος (οι Δωριείς πιθανότατα εκείνη την εποχή ήταν εγκατεστημένοι στο τμήμα της Ελλάδας βορειότερα και δυτικότερα από τη Βοιωτία· βλ. και Γ.1, Γ.7) και επειδή είναι γενικώς αποδεκτό ότι οι αιολικές διάλεκτοι είναι αποτέλεσμα μεταμυκηναϊκών εξελίξεων στη Θεσσαλία και τη βόρεια Βοιωτία (περιοχές-«γέφυρες» ανάμεσα στον δωρικό —σε παλαιότερη εποχή— βορρά και στον μυκηναϊκό νότο· βλ. και Γ.8) κατά την περίοδο σύγχυσης και μετακίνησης πληθυσμών που ακολούθησε την κατάρρευση του μυκηναϊκού πολιτισμού, είναι επόμενο ότι τέτοιου είδους αρχαϊσμοί στον Όμηρο μπορεί να έχουν προέλθει μόνο από την ποιητική παράδοση της νότιας Ελλάδας, που ήταν ήδη συγκροτημένη κατά την εποχή του χαλκού.

#### ΑΙΟΛΙΚΑ ΚΑΙ ΙΩΝΙΚΑ

Ωστόσο, ακόμη και αν αποδεχθούμε τη νότια καταγωγή της επικής παράδοσης κατά την εποχή του χαλκού, πρέπει να αφήσουμε περιθώρια και για την εμφάνιση, μετά το 1200 π.Χ., ενός «πρωτοαιολικού» κλάδου αυτής της παράδοσης στη Θεσσαλία, δηλαδή στην περιοχή που γειτνιάζει με τον μυκηναϊκό νότο και όπου η αιολική είχε ήδη αρχίσει να σχηματίζεται υπό την επιρροή «νότιων» γλωσσικών επιδράσεων (βλ.

και Γ.1, Γ.8). Ας σημειωθεί ότι τα ομηρικά ποιήματα περιέχουν τύπους της ανατολικής θεσσαλικής, όπως η πρόθεση *ποτί* παράλληλα με το ιωνικό *πρός*, και ότι στην πραγματικότητα ο κεντρικός ήρωας της *Ιλιάδας* είναι ένας Θεσσαλός. Προφανώς, θεματικό υλικό, κληρονομημένο από τον νότο, εξελίχθηκε και εξαιολίστηκε, καθώς η τοπική διάλεκτος ανέπτυξε τον δικό της ιδιαίτερο χαρακτήρα.

Αυτό το ιστορικό πλαίσιο προσφέρει τη δυνατότητα για δύο ερμηνείες του ομηρικού γλωσσικού αμαλγάματος. Μια πρώτη εκδοχή είναι να αναπτύχθηκαν παράλληλα η παλιά νότια (και μετέπειτα ιωνική) παράδοση και η νεότερη αιολική, με αμοιβαία διάχυση τύπων και υλικού σε όλη τη διάρκεια των Σκοτεινών Αιώνων (βλ. και Β.16), πολύ αργότερα από τη μεταφορά των δύο διαλεκτικών ομάδων στην απέναντι πλευρά του Αιγαίου από τους αποίκους. Αν είναι έτσι, τότε η κορύφωση της ιωνικής παράδοσης στα ομηρικά ποιήματα πρέπει να αντιπροσωπεύει μια ιδιαίτερα λαμπρή φάση εξέλιξης, που εξαφάνισε τη συμμετοχή αιολική παράδοση. Μια άλλη εκδοχή είναι το έπος να άνθισε στη Θεσσαλία και αργότερα στις αιολόφωνες αποικίες της ανατολής, ενώ η «νότια» παράδοση σύντομα παρήκμασε. Στη συνέχεια αυτή η αιολική παράδοση πρέπει να εξιωνίστηκε κατά τη διάρκεια της ιωνικής εξάπλωσης στη Μικρά Ασία.

Η διαμάχη ανάμεσα σε αυτούς που ερμηνεύουν τα αιολικά στοιχεία της ομηρικής γλώσσας ως αποτέλεσμα διάχυσης και αυτών που τα θεωρούν αποτέλεσμα διαδοχικών ιστορικών «φάσεων», χρονολογείται από τον 19ο αιώνα και μέχρι σήμερα δεν έχει ακόμη λήξει. Το θεμελιώδες ερώτημα είναι κατά πόσο χαρακτηριστικά ιωνικά στοιχεία εξαφανίζονται σταδιακά, όσο προχωρούμε χρονικά προς τα πίσω, αφήνοντας ένα «χάσμα» ανάμεσα στους παλιότερους ανακτήσιμους ιωνικούς τύπους και τους προγόνους τους της εποχής του χαλκού. Ας εξετάσουμε πρώτα τις εξελικτικές σειρές που δίνονται στο παράδειγμα 3.

3. α. \*στᾱ-ο-μεν > στή-ο-μεν (Ο 297) > στέ-ω-μεν (Λ 348)
- β. \*νᾱ(F)-ός > νη-ός (Α 476) > νε-ός (Ο 423)

Εδώ έχουμε την αλληλεπίδραση δύο ιωνικών νεωτερισμών σε σχέση με την προϊστορική ελληνική (και στην πραγματικότητα με τη μυκηναϊκή· βλ. και Γ.2): τη μετατροπή \*ᾱ > η και την ποσοτική μετάθεση (στο β. αυτή περιορίζεται σε βράχυνση προ φωνήεντος λόγω «παραδειγματικής» πίεσης, έτσι ώστε να αποφευχθεί ο

ανώμαλος σχηματισμός γενικής ενικού με κατάληξη *-ως*). Αυτή η διατήρηση στο ακέραιο της φωνολογικής ιστορίας της ιωνικής προσφέρει επιχειρήματα στους υποστηρικτές της παράλληλης εξέλιξης των δύο παραδόσεων. Αλλά πριν καταλήξουμε σε συμπεράσματα, πρέπει να εξετάσουμε και τα αντίθετα παραδείγματα στο 4.

4. α.  $-\bar{a}o > *-\eta o > -εω$  (γενική ενικού αρσενικών θεμάτων σε *-α*)  
 β.  $-\bar{a}ων > *-\etaων > -εων$  (γενική πληθυντικού θεμάτων σε *-α*)

Αυτά, αντιθέτως, μοιάζουν να αποκαλύπτουν το κενό στη φωνολογική ιστορία της ιωνικής, που είναι αναγκαίο για να υποστηριχθεί η θεωρία της αρχικής αιολικής φάσης που ακολουθήθηκε από μια ιωνική.

Ασφαλώς δεν μπορεί να είναι σωστές και οι δύο θεωρίες και, επειδή η δεύτερη προϋποθέτει, μάλλον αβάσιμα, ότι κατά την εποχή του χαλκού η παράδοση της δακτυλικής ποίησης εξαφανίστηκε ολοκληρωτικά στις μυκηναϊκές-ιωνικές περιοχές, πρέπει συνεπώς να προτιμηθεί η θεωρία της διάχυσης, με τον όρο ότι θα ερμηνευθεί ικανοποιητικά η απώλεια των «παλαιών ιωνικών» τύπων που είδαμε στα παραδείγματα (4) και η διατήρησή τους στα παραδείγματα (3). Επειδή δεν υπήρχε λόγος να διατηρηθούν τύποι όπως  $-\bar{a}o/ -\bar{a}ων$  παράλληλα με τους ισοδύναμους μετρικά παλιούς ιωνικούς τύπους με *-η-*, είναι λογικό να υποθεθεί ότι στην πραγματικότητα αυτοί αντικαταστάθηκαν από αιολικούς τύπους σχετικά αργά στην ιωνική παράδοση, την εποχή που η τοπική καθομιλουμένη ιωνική είχε αρχίσει να αναπτύσσει νεότερες παραλλαγές με διαφορετική μετρική αξία (*-εω* και *-εων* που κατά κανόνα έχουν τη μετρική αξία βαριάς συλλαβής).

Η υπόθεση αυτή υποστηρίζεται, αν εξετάσουμε τους τύπους  $-\bar{a}o$ ,  $-\bar{a}ων$  μέσα στο πλαίσιο του φωνολογικού συστήματος της πρώιμης ιωνικής. Μετά την πρώιμη μετατροπή του  $*\bar{a} > \eta$ , η διάλεκτος αυτή έχασε το φώνημα /a:/ (δηλαδή *α* μακρό), μέχρι να εμφανιστεί η απλοποίηση συμφωνικών συμπλεγμάτων σαν το [ns] και η αναπληρωματική έκταση του προηγούμενου φωνήεντος (π.χ.  $*-\alpha\nu\varsigma > -\bar{a}\varsigma$  στην αιτιατική πληθυντικού της *α'* κλίσης). Η αλλαγή αυτή συνέβη πιθανώς στις αρχές του 8ου αιώνα, γιατί *α*. η δάνεια περσική λέξη *Māda* γίνεται *Mῆδος* και οι Μῆδοι δεν μπορεί να έγιναν γνωστοί στους Έλληνες πριν από τον 9ο αιώνα· και *β*. αν υπήρχε ήδη την εποχή εκείνη το /a:/, η ιωνική λέξη θα ήταν *Māδος* (όπως, για παράδειγμα, στα κυπριακά). Επομένως, οι καταλήξεις  $-\bar{a}o$  και  $-\bar{a}ων$  της γενικής πρέπει να

ενσωματώθηκαν στην ιωνική παράδοση ως μετρικά αναγκαία υποκατάστατα των *-ηο* και *-ηων* λίγο μετά την εμφάνιση ενός νέου μακρού  $\bar{a}$  κατά τις αρχές του 8ου αιώνα. Προηγουμένως οι ίωνες αιολοί, μη διαθέτοντας το /a:/ στη διάλεκτό τους, θα μπορούσαν να προφέρουν αυτές τις καταλήξεις μόνο με μια φωνητική εκδοχή του φωνολογικά αντίστοιχου /ε:/ (του ε μακρού), δηλαδή σαν *-ηο* και *-ηων*, και η χρήση τους δεν θα διέφερε από εκείνη των «ντόπιων» τύπων. Αλλά η υπόθεση αυτή είναι ολοφάνερα λανθασμένη.

Αν όμως η ιωνική παράδοση δεν μπορεί να είχε ενσωματώσει φωνητικά στοιχεία που αποδίδουν το φώνημα /a:/ πριν από τις αρχές του 8ου αιώνα, τότε οι υποστηρικτές μιας προηγούμενης αιολικής φάσης είναι υποχρεωμένοι να δεχθούν για την υποτιθέμενη ιωνική «επικράτηση» μια χρονολογία ιδιαίτερα ύστερη, έτσι ώστε να μην υπάρχουν περιθώρια για την εμφάνιση της *Ιλιάδας* (πάνω κάτω με τη μορφή που την έχουμε) γύρω στο 750 π.Χ. Η μόνη εναλλακτική λύση είναι η παραδοχή ότι η μυκηναϊκή/ ιωνική παράδοση ήταν πράγματι συνεχής, όπως δέχονται οι υποστηρικτές της θεωρίας της διάχυσης.

#### ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Επομένως, οι μαρτυρίες βαρύνουν τελικά υπέρ της υπόθεσης ότι η γλώσσα του ελληνικού έπους έχει την καταγωγή της σε μια προφορική παράδοση δακτυλικής ποίησης, που ξεκίνησε από τη νότια Ελλάδα στη διάρκεια της εποχής του χαλκού. Με την κατάρρευση του μυκηναϊκού πολιτισμού, η παράδοση αυτή αναπτύχθηκε και διευρύνθηκε τόσο σε περιοχές που τελικά κατέληξαν ιωνόφωνες όσο και σε περιοχές όπου άρχισαν να σχηματίζονται οι αιολικές διάλεκτοι.

Οι δύο αυτοί κλάδοι της παράδοσης διατήρησαν πολλούς αρχαϊσμούς από παλιότερες φάσεις της παράδοσης (αν και με διάφορες «τεχνητές» προσαρμογές), αλλά επίσης δανείστηκαν τύπους και θέματα ο ένας από τον άλλο σε όλη τη διάρκεια των Σκοτεινών Αιώνων (βλ. και Β.16). Κατά την περίοδο αυτή η γλώσσα της παράδοσης προσαρμόστηκε και εκσυγχρονίστηκε με την ενσωμάτωση τύπων από τις σχετικές σύγχρονες διαλέκτους, αλλά παράλληλα διατηρήθηκαν παλιότεροι τύποι και διαλεκτικές παραλλαγές για λόγους μετρικής ευελιξίας, μέσα στα πλαίσια της προφορικής παράδοσης.

Η τελική φάση της εξέλιξης της παράδοσης ολοκληρώθηκε στην Ιωνία κατά το δεύτερο ήμισυ του 8ου αιώνα π.Χ., οπότε κορυφώθηκε με τη μνημειακή σύνθεση της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας*. Στη συνέχεια, με την εμφάνιση της γραφής, η

παράδοση παρήκμασε και τα δύο «ομηρικά» ποιήματα έγιναν κλασικά πανελλήνια κείμενα, σε μια μορφή λίγο πολύ τυποποιημένη. Αποτέλεσμα ήταν το μέτρο και η χαρακτηριστική μεικτή διάλεκτος στην οποία είχαν συντεθεί, να οδηγήσουν στην καθιέρωση μιας λογοτεχνικής γλώσσας, η οποία όχι μόνο καθόρισε τον χαρακτήρα όλων των μεταγενέστερων επικών συνθέσεων, αλλά ταυτόχρονα άσκησε βαθύτατη επίδραση στη διαμόρφωση της έννοιας του ορθού ποιητικού ύφους και για άλλα λογοτεχνικά είδη (βλ. και Z.1.1, Z.1.2).

Geoffrey HORROCKS

Μετάφραση Ι. Βλαχόπουλος

#### ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- CHADWICK, J. 1956. The Greek dialects and Greek prehistory. *G & R*, n. s., 3:38-50.
- . 1958. Mycenaean elements in the Homeric dialect. Στο *Minoica: Festschrift for J. Sundwall*, 116-122. Βερολίνο: Steiner.
- . 1963. The prehistory of the Greek language. Στο *Cambridge Ancient History*, 2ος τόμ., επιμ. I. E. S. Edwards, C. K. Gadd, N. G. L. Hammond & E. Sollberger, 805-819. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 1976. Who were the Dorians? *PP* 31:103-117.
- . 1978. The origin of the Aeolic dialects. Κριτική του GARCÍA RAMÓN 1975. *CR* 28 (2): 292-293.
- CHANTRAINE, P. 1963. *Grammaire Homérique*. 1ος τόμ., *Phonétique et Morphologie*. 2ος τόμ., *Syntaxe*. Παρίσι: Klincksieck. 2η έκδ. του 1ου τόμ., Παρίσι, 1973.
- COWGILL, W. C. 1966. Ancient Greek dialectology in the light of Mycenaean. Στο *Ancient Indo-European Dialects*, επιμ. H. Birnbaum & J. Puhvel, 77-95. Berkeley & Los Angeles: California University Press.
- FICK, A. 1885. Die Ursprüngliche Sprache der Homerischen Hymnen. *Beiträge zur Kunde der Indogermanischen Sprachen* 9:195-246.
- GARCÍA RAMÓN, J. L. 1975. *Les Origines postmycéniennes du groupe dialectal éolien*. *Minos*, συμπλήρωμα 6. Salamanca: Universidad de Salamanca & Universidad País Vasco.
- GOOLD, G. P. 1960. Homer and the alphabet. *TAPhA* 91:272-291.
- HAINSWORTH, J. B. 1962. The Homeric formula and the problem of its transmission. *BICS* 9:57-68.



- . 1968. *The Flexibility of the Homeric Formula*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- . 1988. The epic dialect. Στο *A Commentary on Homer's Odyssey*, επιμ. A. Heubeck, S. West & J. B. Hainsworth, 24-32. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- HEUBECK, A. 1972. Syllabic  $\tau$  in Mycenaean Greek? *Acta Mycenaea* 2:55.
- HOEKSTRA, A. 1965. *Homeric Modifications of Formulaic Prototypes: Studies in the Development of Greek Epic Diction*. Afdeeling voor de Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen. Verhandelingen, n.s., deel 71/ Koninklijke. Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitg. Mij.
- . 1969. *The Sub-epic Stage of the Formulaic Tradition*. Amsterdam: North Holland Publishing Company.
- . 1981. *Epic Verse before Homer*. Amsterdam: North Holland Publishing Company.
- HORROCKS, G. C. 1980. The antiquity of the Greek epic tradition: Some new evidence. *PCPhS* 206:1-11.
- . 1987. The Ionian Epic tradition: Was there an Aeolic phase in its development? Στο *Studies in Mycenaean and Classical Greek Presented to John Chadwick*, επιμ. J. T. Killen, J. L. Melena & J.-P. Olivier, 269-294. Salamanca: Universidad de Salamanca & Universidad País Vasco.
- . 1997. Homeri dialect. Στο *A New Companion to Homer*, επιμ. I. Morris & B. Powell, 193-217. Leiden & Νέα Υόρκη: Brill.
- JANKO, R. 1982. *Homer, Hesiod and the Hymns: Diachronic Development in Epic Diction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KIRK, G. S. 1962. *The Songs of Homer*. Cambridge: Cambridge University Press.
- , επιμ. 1964. *The Language and Background of Homer*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 1966. The structure of the Homeric hexameter. *YClS* 20:76-104.
- . 1976. *Homer and the Oral Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LORD, A. B. 1960. *The Singer of Tales*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- . 1968. Homer as an oral poet. *HSPH* 72:1-46.
- MEISTER, K. 1921. *Die Homerische Kunstsprache*. Λειψία: Teubner.

- MILLER, D. G. 1982. *Homer and the Ionian Epic Tradition: Some Phonic and Phonological Evidence Against an Aeolic «Phase»*. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 38. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.
- MORPURGO DAVIES, A. 1964. «Doric» features in the language of Hesiod. *Glotta* 42:138-165.
- NAGY, G. 1974. *Comparative Studies in Greek and Indic Meter*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- NOTOPOULOS, J. A. 1960. Homer, Hesiod, and the Achaean heritage of oral poetry. *Hesperia* 29:177-197.
- . 1962. The Homeric hymns as oral poetry: A study of the Post-Homeric oral tradition. *AJPh* 83:337-368.
- . 1964. Studies in early Greek oral poetry. *HSPh* 63:1-77.
- PALMER, L. R. 1962. The language of Homer. Στο *A Companion to Homer*, επιμ. A. J. B. Wace & F. H. Stubbings, 75-178. Λονδίνο: Macmillan.
- PARRY, M. 1928α. *L'Épithète traditionnelle dans Homère*. Παρίσι: Les Belles Lettres.
- . 1928β. *Les Formules et la métrique d'Homère*. Παρίσι: Les Belles Lettres.
- . 1930. Studies in the epic technique of oral verse making I: Homer and the Homeric style. *HSPh* 41:73-147.
- . 1932. Studies in the epic technique of oral verse making II: The Homeric language as the language of an oral poetry. *HSPh* 43:1-50.
- . 1971. *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*. Επιμ. A. Parry. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- PORZIG, W. 1954. Sprachgeographische Untersuchungen zu den Altgriechischen Dialekten. *IF* 61:147-169.
- POWELL, B. 1991. *Homer and the Origin of the Greek Alphabet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RISCH, E. 1955. Die Gliederung der Griechischen Dialekte in Neuer Sicht. *MH* 12:61-76.
- . 1979. Die Griechischen Dialekte im 2. Vorchristlichen Jahrtausend. *SMEA* 20:91-111.
- RUIJGH, C. J. 1957. *L'Élément achéen dans la langue épique*. Amsterdam & Assen: Van Gorcum.

- . 1978. Κριτική του GARCIA RAMON 1975. *Bibliotheca Orientalis* 30 (5/ 6): 418-423.
- . 1985. Le mycénien et Homère. Στο *Linear B: A 1984 Survey* (Πρακτικά του Μυκηναϊκού Συμποσίου του 8ου Συνεδρίου της Διεθνούς Ομοσπονδίας Εταιρειών Κλασικών Σπουδών, Δουβλίνο, 27 Αυγούστου-1 Σεπτεμβρίου 1984), επιμ. A. Morpurgo Davies & Y. Duhoux, 143-190. *Bibliothèque des Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain* 26. Louvain: Peeters.
- SHIPP, G. P. 1961. Mycenaean evidence for the Homeric dialect. Στο *Essays in Mycenaean and Homeric Greek*, 1-14. Μελβούρνη: Australian Humanities Research Council.
- SITTL, K. 1884. Die Aeolismen der Homerischen Sprache. *Philologus* 43:1-31.
- STRUNK, K. 1957. *Die sogenannten Aeolismen der Homerischen Sprache*. Χαϊδελβέργη: Winter.
- VENTRIS, M. & J. CHADWICK. 1973. *Documents in Mycenaean Greek*. 2η έκδ. Cambridge: Cambridge University Press.
- WATHELET, P. 1971. *Les Traits éoliens dans l'épopée grecque*. Ρώμη: Edizioni dell'Ateneo.
- WEBSTER, T. B. L. 1958. *From Mycenae to Homer*. Λονδίνο: Methuen.
- WEST, M. 1973. Greek poetry 2000-700 BC. *CQ* 23:118-139.
- . 1988. The rise of the Greek epic. *JHS* 107:151-172.
- WYATT, W. F. 1970. The prehistory of the Greek dialects. *TAPhA* 101:557-632.
- . 1975. Homer's linguistic ancestors. *ΕΕΦΣΠΘ* 14:133-147.